

УДК 657.1.687:478

Шевря Я.В.

ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ В НАЦІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Сучасний стан ринкових відносин та економічної співпраці між суб'єктами господарювання в Україні визначається зростанням вимог користувачів до якості та структури інформаційного забезпечення, яке комплексно характеризує досліджувані економічні явища та процеси. Однак деформація облікової інформації в процесі її передачі користувачам через бухгалтерську звітність негативно впливає як на якість прийнятих управлінських рішень, так і на ефективність управління економікою країни в цілому. Тому автором підняті та досліджені проблеми і особливості національної системи бухгалтерського обліку в частині наукової ідентифікації фінансової звітності в ній з метою розробки нових підходів до покращення якості інформаційного забезпечення користувачів на основі показників фінансової звітності.

Ключові слова: національна система бухгалтерського обліку, інформаційне забезпечення, фінансова звітність, користувачі фінансової звітності, стратегічні рішення.

ВСТУП

Фінансова звітність, як основа інформаційного забезпечення різних груп користувачів, є однією з складових рушійного розвитку економіки України у майбутньому, оскільки від її якісних характеристик залежить ряд показників ефективності на мікро - та макрорівнях, що в кінцевому результаті визначає темпи розвитку національної економіки і прямо впливає на інвестиційну привабливість та динаміку залучення інвестицій на ринках капіталів.

Вагомий внесок у розробку теоретичних, організаційно-методичних та методологічних положень щодо удосконалення процесу складання фінансової звітності здійснили такі вчені, як: М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, Б.І. Валуєв, А.М. Герасимович, В.І. Єфіменко, Г.Г. Кірейцев, Я.Д. Крупка, М.В. Кужельний, А.М. Кузьмінський, М.Р. Лучко, Н.М. Малюга, В.Ф. Палій, О.А. Петрик, А.В. Рабошук, В.Г. Швець, В.О. Шевчук, М.М. Шигун та інші. Дослідженню наукових підходів з питань класифікації та визначення відмінних характерних рис і факторів, що визначають зміст національних систем бухгалтерського обліку (НСБО), присвячені окремі праці таких дослідників, як Бутинець Ф.Ф., Голов С.Ф., Козельцева О.А., Козлова М.М., Кшивда Д., Швець В.Г., Шигун М.М. та інші. Разом з тим, залишається відкритим питання однозначного визначення типу облікової системи (моделі), яка реформується та розвивається в Україні.

Результати дослідження Іваненко В.О., що присвячені аналізу 211 кандидатських та докторських робіт, захищених протягом 1991-2009 рр. в Україні та Росії з проблематики бухгалтерської звітності підприємства, свідчать про те, що лише 28 з них захищені в Україні [4, с.67]. Детально ознайомившись з отриманими результатами, можна підсумувати, що предметна сфера наведених робіт присвячена дослідженню питань адаптації бухгалтерської звітності до МСФЗ, консолідації бухгалтерської звітності (теорія, методика складання, аналіз та аудит), звітності підприємств, що належать до окремих сфер та видів діяльності. Значна частка дисертацій пов'язана з розглядом аналізу та аудиту бухгалтерської звітності. Не применшуючи наукові досягнення попередників, проведений аналіз результатів досліджень вітчизняних вчених і здобутків міжнародної наукової думки з проблем фінансової звітності в НСБО та інформаційному забезпеченні прийняття рішень свідчить про недостатність теоретичного забезпечення та наукового обґрунтування практичних рекомендацій з їх удосконалення. Отже, виникає необхідність комплексного дослідження змісту та місця фінансової звітності у НСБО та системі інформаційного забезпечення користувачів, а дослідження, спрямовані на вирішення зазначених проблем фінансової звітності для покращення механізму інформаційного обміну та забезпечення

користувачів релевантною інформацією у процесі прийняття рішень й надалі залишаються актуальними.

Мета дослідження – довести необхідність переосмислення існуючих загальноприйнятих підходів до поняття фінансової звітності в сучасних умовах з метою розробки перспективних напрямків її удосконалення в НСБО. Для досягнення мети дослідження в роботі поставлені та вирішені завдання, що мають наукове та практичне значення:

- визначити зміст та місце фінансової звітності в національних моделях бухгалтерського обліку;
- уточнити роль фінансової звітності в сучасній національній системі інформаційного забезпечення користувачів;
- обґрунтувати напрями подальшого розвитку та резерви підвищення якості фінансової звітності в Україні.

Методологічною основою дослідження є діалектична теорія пізнання, системний підхід в частині вивчення теоретичних підходів до розуміння фінансової звітності. У процесі обґрунтування змісту та визначення місця і ролі фінансової звітності у національних системах обліку та інформаційному забезпеченні користувачів використані загальнонаукові методи теорії пізнання.

Інформаційною базою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з наведеної проблематики фінансової звітності, матеріали науково-практичних конференцій і семінарів, періодичні та монографічні фахові видання, законодавчі та нормативні документи України, міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

1 ФІНАНSOVA ЗВІТНІСТЬ В НАЦІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Однією з основних конкурентних переваг для всіх суб'єктів господарювання в сучасних умовах є володіння достовірною інформацією, що об'єктивно характеризує фінансово-господарську діяльність підприємства та надає можливість приймати ефективні рішення. Найбільш повну характеристику фінансового стану, результатів діяльності та руху грошових коштів підприємства за весь період його діяльності надає бухгалтерська звітність. Тобто на основі виконання мети ведення бухгалтерського обліку шляхом розкриття облікової інформації в звітності формується інформаційне забезпечення, корисність якого для управління забезпечує економічний аналіз в частині аналітичного обґрунтування і прийняття рішень.

Однак, слід звернути увагу на те, що діючі наукові підходи до теоретичного розуміння фінансової звітності та регулювання її якості відзначаються поступовим старінням. Окремі положення, поняття, зміст, цілі та форми фінансової звітності в Україні залишаються незмінними з дати їх початкового затвердження більше десяти років тому [10-14], у зв'язку з чим їх "вік" втрачає адекватність динамічним ринковим умовам ведення підприємницької діяльності та сучасним інформаційним запитам і вимогам користувачів до якості звітної інформації на тлі практичних реалій розвитку новітніх технологій, відкриття та нагромадження нових знань в сучасній теорії бухгалтерського обліку, аналізі та звітності про економічні явища та процеси.

На даний час залишаються невирішеними ряд проблемних питань, яким науковці приділяють мало уваги та не мають єдиної позиції. Це зокрема актуальний та не вичерпний перелік питань з обґрунтування єдиного категоріального апарату щодо розуміння фінансової звітності, уточнення її місця в національній моделі обліку, визначення та узгодження (вирішення) конфлікту інтересів її користувачів, встановлення інформаційної спрямованості фінансової звітності на фоні асиметричності та достовірності інформації, що в ній розкривається, пошук нових підходів до розробки та впровадження дієвого механізму підвищення якості фінансової звітності шляхом її ефективного державного регулювання тощо.

Для глибшого розуміння та правильності побудови логічної моделі дослідження, з'ясуємо взаємозв'язки та взаємозалежності, що визначаються між такими поняттями, як інформаційне забезпечення, бухгалтерський облік та фінансова звітність крізь призму НСБО. Розглядаючи бухгалтерський облік як інструмент збору, узагальнення, обробки та передачі користувачам інформації про фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання для прийняття рішень, його можна визначити як систему, що об'єднує користувачів фінансової звітності, державу як суб'єкт регулювання та підприємство як об'єкт впливу та суб'єкт ринку, що розкриває облікову інформацію у фінансовій звітності.

На думку Нідлза Б. (B. E. Needles) бухгалтерський облік пов'язує господарську діяльність підприємства та людей, які приймають рішення. Він (бухгалтерський облік) вимірює господарську діяльність шляхом реєстрації даних про неї для подальшого використання, обробляє дані, зберігає їх та обробляє для того, щоб вони стали корисною інформацією і передає її через звітність тим, хто використовує ці дані для прийняття рішень [9, с. 12].

Мошенський С.З. та Олійник О.В. інформаційне забезпечення потреб управління та прийняття рішень визначають нормативними, кошторисними, плановими та джерела облікового характеру (зовнішня та внутрішня звітність). Цінність економічної інформації та її зв'язок з економічним аналізом, автори визначають у трьох аспектах: споживчий (корисність для управління), економічний (вартості) та естетичний (сприйняття людиною) [8, с.57].

З цього приводу Ковальов В.В. визначає інформаційне забезпечення системи управління як сукупність ресурсів (інформаційну базу) та способів їх організації, необхідних та корисних для реалізації аналітичних та управлінських процедур, які забезпечують фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання [5, с.176].

Отже логічно, що дані бухгалтерського обліку в межах системи інформаційного забезпечення користувачів можна поділити на облікові та звітні. Облікові дані є основою для формування показників оперативної та внутрішньої звітності і, у свою чергу, формують інформаційне забезпечення внутрішніх користувачів, можуть містити

конфіденційну інформацію та придатні для обґрунтування і прийняття оперативних управлінських рішень. Звітні дані (в більшості випадків – основа бухгалтерської звітності – фінансова звітність) містять узагальнені та згруповані дані, метою яких є надати інформацію зовнішнім та внутрішнім користувачам для аналітичного обґрунтування і прийняття тактичних або стратегічних рішень.

Слід також відмітити, що поряд з даними бухгалтерського обліку та звітності, інформаційне забезпечення визначається також правовим, фінансовим, плановим, технічним, кадровим та іншими видами забезпечення, однак, у процесі прийняття рішень, вони розглядаються користувачами як допоміжні інформаційні джерела (див. рис. 1) [5, с.179].

Під бухгалтерською звітністю слід розуміти всю сукупність обліково-економічних даних, що описують господарські явища і процеси на підприємстві і, на думку автора, можуть згруповано розкриватися та міститися у фінансовій (за національними та міжнародними стандартами), податковій, статистичній, аналітичній, управлінській, спеціалізованій та інших формах звітності. Отже, зміст інформаційного забезпечення користувачів можна визначити як систему, що надає комплексну інформацію для прийняття рішень.

Рис. 1 Джерела інформації для прийняття рішень суб'єктами управління

Розгляд бухгалтерського обліку та фінансової звітності як інформаційної системи, неможливий без визначення місця та ролі економічного аналізу у забезпеченні прийняття рішень всіма користувачами звітності. Цікавою з цього приводу є думка проф. Малоги Н.М., яка зазначає, що кожна господарська операція, як наслідок управлінського рішення, має не просто знайти відображення на відповідних рахунках, а й бути проаналізована з точки зору раціональності, оскільки суб'єкт господарювання несе відповідальність за прийняте рішення, за понесені витрати, за отримані прибутки й результати. А тому дискусії між вченими відбуваються часто на тему: чи включається економічний аналіз до сфери бухгалтерського обліку? [7, с. 39]. Як показує досвід Болгарії, згідно з їх теорією, бухгалтерський облік визначається як специфічна форма економічного аналізу, яка постійно удосконалює синтез та аналіз даних вартості фірми, де незалежно і першочергово відображаються (зводяться) вихідні дані, в результаті чого здійснюється їх обробка (систематизація), обчислення агрегатних економічних показників або подальша інтерпретація (роз'яснення) змісту синтезованих звітів крізь облікові вимірники [2, с. 238].

У дослідженнях автором використовується подібний підхід, згідно з яким економічний аналіз розглядається як аналітична складова інформаційного забезпечення прийняття рішень користувачами фінансової звітності на основі даних бухгалтерського обліку. Це, у свою чергу, визначає аналітичні можливості фінансової звітності як її важливу якісну характеристику, зокрема в частині виконання нею комунікаційної функції перед зовнішніми користувачами.

Реалізація принципів комплексності та системності дослідження вимагає науково ідентифікувати місце фінансової звітності в національній моделі обліку та встановити ключові фактори, що впливають на розуміння її змісту і ролі в сучасних умовах. Саме розгляд факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, під впливом яких формується НСБО (відповідно – і звітності), дозволить краще зрозуміти та визначити можливості удосконалення фінансової звітності в процесі її реформування.

Важливий висновок, що стосується визначення взаємозалежності правил бухгалтерського обліку в окремій країні та економічної і політичної стабільності в ній, встановив у своїх дослідженнях Мюллер Г. [17, с. 7-75; 6, с. 116-122]. Автор визначає чотири основні варіанти трактування обліку в межах національних систем обліку, що впливають і на звітність підприємства:

- облік в рамках макроекономічної структури, де головна мета обліку – виконання функцій оподаткування та соціальна спрямованість (Швеція);

- облік, що заснований на макроекономічному підході та характеризується гнучкими обліковими нормами, які відповідають потребам малого та середнього бізнесу (Нідерланди);
- незалежний облік, де облікова система розвивається незалежно від державних вимог та економічної теорії (США, Великобританія); такий тип спрямований на захист інтересів бізнесу, акцентує увагу на його проблемах та їх вирішенні;
- єдиний (одноманітний) облік, що передбачає значне втручання держави з метою його використання, як методу тотального адміністративного контролю за бізнесом, цінами та податками (Франція, Німеччина).

З цього приводу Шигун М.М. зазначає: “На сучасному етапі вона (вітчизняна модель) одночасно має ознаки континентальної та британо-американської моделей, функціонує в умовах нестабільної економіки як у латиноамериканських країнах, допускає використання міжнародних стандартів фінансової звітності, що становлять інтернаціональну модель” [15, с.286]. Голов С.Ф. також наголошує на тому, що впровадження МСФЗ в Україні свідчить про реалізацію англосаксонської концепції фінансової звітності в умовах континентального підходу до регламентації бухгалтерського обліку [3, с.57].

Серйозні дослідження у напрямку визначення змісту, специфіки і факторів, що визначають індивідуальність та унікальність НСБО, проведені Козловою Н.О. Автор зазначає, що коло факторів, які чинять вплив на організацію і ведення бухгалтерського обліку на макрорівні та зумовлюють унікальність НСБО кожної країни, є досить широким [6, с. 118-119]. Дослідженню факторів, які визначають відмінності між фінансовою звітністю у різних системах бухгалтерського обліку, присвячені дослідження польської вченої Кшивди Д. Зокрема, автор зазначає, що до таких факторів належить стратегія економічного розвитку, облікові традиції, облікова модель, облікова політика та сама фінансова звітність [16, с.70].

Враховуючи ґрунтовні дослідження, проведені Бутинцем Ф.Ф. щодо історичного розвитку НСБО в Україні, слід зазначити, що вчений неодноразово наголошував на помилковості реформування національної системи обліку в Україні у напрямку набуття нею рис британо-американської моделі, оскільки історично Україна, як і інші спадкоємці облікової системи СРСР, тяжіла швидше до континентальної моделі побудови національної системи бухгалтерського обліку, зважаючи передусім на жорстку регламентацію усієї сфери бухгалтерської практики та відповідний менталітет українських бухгалтерів [1, с.169].

Аналізуючи дослідження ряду вчених з приводу класифікації та визначення типу НСБО, можна дійти висновку, що фінансова звітність в ній може займати різне місце залежно від орієнтації на групи користувачів та пріоритетність задоволення їх інтересів. В моделях бухгалтерського обліку, де фінансова звітність орієнтована на задоволення потреб держави (податковий, статистичний апарат), основною метою обліку є не достовірне та зрозуміле розкриття інформації, а збереження та захист майна власників (держави). В моделях бухгалтерського обліку, що орієнтовані на зовнішніх користувачів фінансової звітності (постачальників капіталу), основною метою є застосування методології та інструментарію бухгалтерського обліку, які відображають економічний зміст та адекватну оцінку господарських операцій, а не лише їх юридичну форму для розкриття інформації у фінансовій звітності, що відповідає якісним характеристикам.

Аналіз наведених даних та диференціація наукових підходів вітчизняних і зарубіжних вчених до визначення змісту та місця фінансової звітності в різних системах бухгалтерського обліку, дозволили підсумувати, що ідентифікація фінансової звітності є багатоаспектна, і на думку автора, її необхідно розглядати в таких площинах:

- теорія (наукова ідентифікація поняття фінансової звітності вітчизняними та зарубіжними вченими і стандартами);
- практика (реальний стан і значення фінансової звітності для користувачів, що приймають тактичні та стратегічні рішення);
- аналіз (відповідність фінансової звітності, як засобу комунікації, вимогам користувачів в частині аналітичного обґрунтування і прийняття рішень).

Розглядаючи бухгалтерську звітність як основу інформаційного забезпечення зовнішніх користувачів (зокрема, власників вільних фінансових та інвестиційних ресурсів) можна простежити тенденцію не випадкового її ототожнення багатьма вченими, спеціалістами та практиками в різних країнах з фінансовою звітністю, і, відповідно, аналітичні процедури, що використовуються для обґрунтування і прийняття рішень визначати фінансовим аналізом. На думку автора, основна мета сучасної фінансової звітності повинна розвиватися у такому напрямі – за допомогою орієнтації форм і методів розкриття достовірних даних у фінансовій звітності на ринки капіталу (інвесторів) з використанням необхідних аналітичних процедур залучити вигідні додаткові джерела фінансових та інвестиційних ресурсів.

Отже, фінансова звітність, як основна складова системи бухгалтерської звітності, є основним джерелом інформації про діяльність підприємства для користувачів. Вона пов'язує підприємство з суспільством (як зовнішніми користувачами та діловими партнерами), і на її основі економічно активна частина населення, застосовуючи різні методи аналізу, може оцінювати показники та приймати відповідні рішення. Тобто фінансова звітність в даному випадку виконує дві основні функції - комунікаційну та інформаційну, що підтверджує її важливу роль для задоволення інформаційних потреб зовнішніх користувачів. З'ясування економічної сутності фінансової звітності, визначення її місця та ролі в національній системі обліку та звітності під таким кутом є новим та недостатньо розробленими питанням і вимагає подальших наукових досліджень.

ВИСНОВКИ

В рамках вирішення проблем якості фінансової звітності в Україні досліджені особливості інформаційного забезпечення користувачів у різних системах бухгалтерського обліку. Отримані результати дослідження дали змогу зробити ряд важливих висновків щодо сучасного визначення місця та ролі фінансової звітності в системі інформаційного забезпечення прийняття рішень залежно від типу НСБО, а саме:

1. Проведений аналіз особливостей та типів систем бухгалтерського обліку, а також результати досліджень ряду вчених з наведених проблемних питань дали змогу встановити, що фінансова звітність є основним інформаційним джерелом для прийняття рішень зовнішніми користувачами (суб'єктами управління), а її якість та місце в НСБО залежить від орієнтації на групи користувачів та пріоритетність задоволення їх інтересів.

2. Наукова ідентифікація теоретико-практичних засад фінансової звітності в НСБО є багатоаспектна, що вимагає досліджувати та розвивати її в таких площинах: облікова (теоретичні засади); практична (покращення реального стану і придатності фінансової звітності для прийняття рішень); аналітична (адаптивність для аналітичного дослідження та обробки її показників).

3. Особливості діючої системи бухгалтерського обліку в Україні визначають орієнтацію фінансової звітності на задоволення потреб держави, що реалізується через єдиний (одноманітний) облік, який слугує методом тотального адміністративного контролю за бізнесом, цінами та податками, одночасно підтримуючи не достовірне та не зрозуміле розкриття інформації шляхом асиметричного відображення юридичної форми господарських операцій, а не їх економічного змісту та адекватної оцінки для розкриття.

4. Для досягнення відповідності фінансової звітності сучасним ринковим умовам необхідним є уточнення понятійно-категоріального апарату в частині визначення поняття “фінансова звітність”, її мети та груп користувачів, чий інтерес повинні задовольнятися на основі показників фінансової звітності та захищатися відповідними положеннями системи нормативно-правового регулювання фінансової звітності у вітчизняній моделі бухгалтерського обліку.

Застосування автором системного підходу у процесі дослідження дозволило сформулювати такі його перспективні напрями: уточнення груп користувачів фінансової звітності та їх інформаційних потреб, що повинні бути враховані у процесі удосконалення теоретичних основ підготовки та нормативно-правового регулювання якості фінансової звітності в Україні; впорядкування бухгалтерської термінології щодо розуміння фінансової звітності та розширення її інформаційних меж і подальшого удосконалення; обґрунтування додаткових резервів підвищення ролі та інформативності фінансової звітності на основі отриманих результатів дослідження в межах НСБО.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутинець Ф.Ф. Альфа і омега бухгалтерського обліку або моя болісна не сповідь: [монографія] / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ПП “Рута”, 2007. – 328 с.
2. Бухгалтерский учет в зарубежных странах: [учебное пособие / под ред. проф. Ф.Ф. Бутинца]. – Житомир: ЖГТУ, 2007. – 480с.
3. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку: Монографія. Центр учбової літератури. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 522 с.
4. Іваненко В.О. Аналіз стану наукових досліджень щодо удосконалення системи показників звітності підприємства // Вісник ЖДТУ / Економічні науки. – 2009. – № 3 (49). – С. 67.
5. Ковальов В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В.В. Ковальов. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 560с.
6. Козлова М.О. Класифікація національних систем бухгалтерського обліку: аналіз наукових підходів та спроба переосмислення // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2010. – № 2 (52). – С. 116-122.
7. Малуґа Н.М. Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку: [монографія] / Н.М. Малуґа. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 548 с.
8. Мошенський С.З. Економічний аналіз: [підручник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів] / С.З. Мошенський, О.В. Олійник / За ред. д.е.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України Ф.Ф. Бутинця. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП “Рута”, 2007. – 704с.
9. Нидлз Б. Принципы бухгалтерского учета. / Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуэлл: [пер. с англ.] / Под ред. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 496с.
10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” від 31.03.1999р., №87 [Електронний ресурс] / МФУ. - Режим доступу: www.rada.gov.ua
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 “Баланс” від 31.03.99р., № 87 [Електронний ресурс] / МФУ. - Режим доступу: www.rada.gov.ua
12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 “Звіт про фінансові результати” від 31.03.1999р., №87 [Електронний ресурс] / МФУ. - Режим доступу: www.rada.gov.ua
13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 4 “Звіт про рух грошових коштів” від 31.03.1999р., №87 (зі змінами від 10.06.10 р.) [Електронний ресурс] / МФУ. - Режим доступу: www.rada.gov.ua
14. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 5 “Звіт про власний капітал” від 31.03.1999р., № 87 [Електронний ресурс] / МФУ. - Режим доступу: www.rada.gov.ua

15. Шигун М.М. Розвиток моделювання системи бухгалтерського обліку: теорія і методологія: [монографія] / М.М. Шигун. – Житомир: ЖДТУ, 2009. – 632с.
16. Krzywda, Danuta. Modele rachunkowości i ich wpływ na informacje sprawozdawcze // Zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Bochni. 2005. – № 3. - s. 55-71.
17. Mueller G.G., Gernon H., Meek G. Accounting an International Perspective. - Illinois: IRWIN, Homewood, 1987. - pp. 7-75

Одержано 18.09.2012р.

Ó **Шевря Ярослав Вікторович**, к.е.н., доцент кафедри обліку та аудиту Ужгородського національного університету